

BOEKBESPREKINGEN

VERGELIJKEND LEERBOEK DER BEDRIJFSHUISHOUDKUNDE, DEEL I.

(auteur Prof. Dr. S. Kleerekoper)

door Prof. Dr. A. Mey.

1. De aard en de omvang der in beschouwing genomen vergelijkingen.

De auteur heeft onder bovengegeven titel de bedrijfseconomische literatuur verrijkt met een grondige vergelijkende studie van sociaal-economische en bedrijfseconomische gezichtspunten. Voor mij ligt het eerste deel. Het tweede deel zal, naar de auteur in de tekst van het boek mededeelt, het vraagstuk van de „waarde en de winst” behandelen. Het werk is opgedragen aan Prof. Dr. Th. Limperg. De auteur zegt in zijn motivering van deze uitgave terecht, „dat de zusterwetenschappen der sociale economie en bedrijfseconomie - beide delen der algemene economie - zich zó los van elkaar ontwikkelen, dat van ieder deel geconstateerd moet worden, dat er geen of onvoldoende rekening gehouden wordt met de resultaten van het geheel”. „Ware het zo, dat deze tegenstrijdigheden het onderwerp van een aantal controversen uitmaakten, dan was de situatie niet zo zorgelijk. Immers, controversen bestaan om opgelost te worden en veelal leidt het bestaan der controversen zelf tot een vereniging van oorspronkelijk tegengestelde standpunten”. „Maar in onze wetenschap is langzamerhand een situatie gegroeid, die de controverse geen recht laat wedervaren. De sociale economie ontwikkelt zich, zonder dat de sociaal-economien zich bewust zijn in welk opzicht en waaromheen theoriën afwijken van de bedrijfseconomische theorie en van deze laatste kan t.o.v. de sociale economie hetzelfde gezegd worden”.

De auteur heeft de bedoeling met de uitgave van dit werk „een tot grotere eenheid leidende discussie te doen ontstaan”. Hij wil aldus het voorbeeld geven om aanknopingspunten voor het debat aan te bieden. Of hem dit gelukken zal is de vraag. Het komt mij voor, dat - om daartoe te geraken - de aanval te zeer gericht is op een duel à la mort. Soms krijgt men het gevoel, dat de auteur de tegenstander meer recht moest laten wedervaren, wilde bereikt worden, dat men door analyse der antithese tot grotere synthese komt. De stijl is prettig. Het boek leest vlot. Het roept met zijn vergelijkingen in de culinaire sfeer herinneringen op aan de menu's van Drouant of Carnot, aan Vieux Bourgogne, Côte du Rhône, vieux Chambertin.

Het is van groot nut, dat Kleerekoper bij die vergelijkingen naast de didactische, ook de wiskundige analyse gebruikt. Wie zich Kleerekoper's openbare les uit de dertiger jaren herinnert, kon niet anders verwachten. Hij toont tevens op enkele punten aan, dat de wiskundige analyse tot dezelfde conclusie komt als de verbale afleiding. Dat desondanks de wiskundige methode zeer verhelderend kan werken, blijkt evenzeer. Bovendien heeft deze methode naar mijn mening het voordeel, dat zij, in de wiskundige presentatie der theorie, de grondslag legt tot vele berekeningen ter oplossing van problemen, in de toepassing van de wetenschap der kwantitatieve verhoudingen op de bestuursvraagstukken der bedrijfshuishouding.

De vraag is echter of aldus opgezet, de behandeling beantwoordt aan de verwachting, welke de titel opwekt. De naam leerboek lijkt mij - dit zij mijn eerste opmerking - niet juist gekozen. Voor candidates, die nog „leren”, is het boek niet geschikt. Het is veeleer een boek voor de vakman. Pas deze kan vergelijkingen tussen de auteurs begrijpen. Wie nog leren moet, zal Kleerekoper's kritiek zonder meer moeten aanvaarden. Alleen de vakman kan bijdragen tot de vervulling van des auteurs wens om door analyse der tegenstellingen tot een juistere kennis te geraken.

Mijn tweede opmerking in dit verband is, dat als vergelijkende studie der bedrijfseconomie te weinig aandacht gegeven is aan de analyses van de tegenstellingen tussen de verschillende auteurs, die - evenals Kleerekoper - Limperg's theorieën als hun uitgangspunt naar voren brengen. Niet dat deze geheel ontbreken, maar enkele auteurs worden niet genoemd, wier publikaties n.m.m. toch van belang zijn; t.a.v. enkele andere komt de tegenstelling niet voldoende tot haar recht. Ook komt het mij voor, dat in sommige gevallen Kleerekoper's aanval niet slaat op hetgeen een door hem bestreden auteur heeft naar voren gebracht. De student, die dit boek echt als leerboek zou gebruiken, zou daardoor tot de onjuiste conclusie komen, dat hetgeen hierin gegeven wordt, de enige - althans de enig-juiste - beschouwing is, welke uit de grondslagleggende theorie mag afgeleid worden. Uiteraard moet ik in het vervolg dezer beoordeling hierop terugkomen. Niet alleen echter mis ik er voldoende analyse van de verschillen tussen de auteur en anderen uit de kring van Limperg's leerlingen, ook ontbreken verschillende beschouwingen van bedrijfseconomien van andere scholing van de laatste tijd. In de vergelijkingen hadden die betrokken moeten zijn om de aanduiding „vergelijkend leerboek der bedrijfseconomie” te rechtvaardigen.

Dat het toch al lijvige boek, indien deze richting gevolgd ware, nog een behoorlijk aantal pagina's dikker zou zijn geworden, speelt t.d. naar mijn mening geen rol. Ook had de auteur op vele plaatsen zich t.a.v. de meer boekhoudtechnische uitwerkingen kunnen beperken. Deze zijn blijkbaar ingegeven door de drang naar het leerboek.

2. Korte weergave van de inhoud.

De gehele studie is ingedeeld in 4 boeken. Het eerste behandelt de grondbegrippen, de „methoden der economie”. Het tweede de kenmerken der kapitalistische maatschappij. Het derde de theorie van de waarde, de prijs en de kostprijs. Het vierde boek past de methode der mathematische analyse toe op verschillende der behandelde problemen.

Overeenkomstig bovenstaande beschouwing meen ik de inhoud te kunnen indelen in:

- a) de vergelijkende analyse tussen sociaal-economische opvattingen en de bedrijfseconomische begrippen van de auteur.

Hier treffen we aan vergelijkingen met de bekende theorieën van Smith, Ricardo, Marshall, Mill, Whately, Jozef Schumpeter, von Thünen, Tougan Baranowsky, Walras, Böhm Bawerk, Gossen, Keynes, F. de Vries, J. C. Koopmans, J. M. Clark en vele andere minder-frequent-geciteerde schrijvers;

- b) de weergave van des auteurs bedrijfseconomische opvattingen, zoals wij die kennen uit zijn „Grondbeginselen der Bedrijfseconomie” van 1948, waarin dan een aantal weerleggingen van de mening van andere bedrijfseconomische auteurs naar voren komt. Dit deel is dan gekenmerkt door het bovenaangeduide bezwaar van onvolledige weergave der controversen.

Het eerste boek behandelt in het eerste hoofdstuk de algemeen-economische grondbegrippen. In het tweede hoofdstuk geeft de auteur aandacht aan de noodzaak van nauwkeurige formulering en definiëring van vaktermen, waarover in het vijfde hoofdstuk nader gesproken wordt. Eerst echter worden in het derde hoofdstuk het object en de methode der economische wetenschap besproken, de economie als normatieve wetenschap gesteld, de noodzaak van kwantitatieve analyse naar voren gebracht, de onjuistheid van het zich baseren op „tendenties” besproken en de verhouding kunstleer-wetenschap gesteld. Het vierde hoofdstuk sluit op het derde aan met de bespreking van de betekenis van de „homo economicus”, als zijnde een abstractie van „hetgeen de mensen in hun economische werkzaamheid trachten te realiseren”, zonder dat dit met een „utilitairisch costume mag bekleed worden”. In dit deel vergelijkt de auteur opvattingen van Mill („politiek-gemaskerde homo economicus”), Pierson en Menger met Limperg's opvatting van een „normatieve wetenschap”. Hij geeft een kritische bespreking van Hartog's afwijzing van een „normatieve theorie” in diens „Problemen der Moderne Economie” en van Van der Kooy's behandeling in „Economie en Ethiek”. Kleerekoper ziet daarin een gevaar van het betrekken van „opvattingen, die diep in de menselijke emotionaliteit berusten” in de economische wetenschap. Brede aandacht wordt gegeven aan de - naar des auteurs oordeel - onjuiste afwijzing van het „economisch motief” en van de „causale methode”, in Othmar Spann's geschriften. Aangetoond wordt, dat Spann in zijn kritieken het „methodisch individuumbedrijfseconomie en ondernemerskunde, ten Doesschate's „sociale bedrijfseconomie” en motief” „dooreenhaspelt” met het individualisme als levenshouding.

Het eerste boek sluit af met de splitsing van de algemene economie en bedrijfseconomie. Daarin definieert de auteur de Limpergiaanse begrippen bedrijfshuishouding, ondernemen, onderneming, inkomen. Gaarne had ik gezien, dat hierin meer nadrukkelijk naar voren werd gebracht, dat ook de overheidsdiensten, welke beschikbaarheidsnuttigheden voortbrengen, in het kader van de problemen van hun bestuur, als bedrijfshuishoudingen gezien moeten worden. De auteur zou dan het begrip „produceren” niet moeten plaatsen in zijn schets (hoofdstuk VII) van de „kapitalistische maatschappij”.

In dit deel vallen verder nog op zijn grepen uit de ontwikkeling der bedrijfseconomie (de bedrijfsleer van Volmer), de behandeling van Weijermann-Schönitz's verwarring van bedrijfseconomie en ondernemerskunde, ten Doesschate's „sociale bedrijfseconomie” en daartegenover Limperg's bekende kritiek op deze opvattingen.

Het tweede boek bepaalt, als zijnde kenmerken van het begrip kapitalisme: het ondernemen als inkomensstreven, het kapitaalbegrip als concreet begrip met zijn tegenstuk het vermogen en het produceren. Bij dit laatste begrip valt mij op, dat de auteur over 't hoofd ziet, dat de consumptie in de familiehuishouding, economisch beschouwd, geen eindfase is, maar dat deel van de kringloop, waarin de reproductie van menselijk arbeidsvermogen plaats vindt. Het begrip inkomen is „het positief of negatief verschil tussen opbrengst en offers”.

Het derde boek behandelt het bedrijfseconomisch probleem van de vervangingswaarde en de kostprijs. Dit deel omvat 280 van de 520 bladzijden. Uit die verhouding blijkt, dat de auteur - ondanks de doelstelling in de inleiding gegeven - de uiteenzetting van zijn visie op de bedrijfseconomische theorie van meer belang acht dan de vergelijking van de sociaal economische beschouwingen met die der bedrijfshuishoudkunde. De behandeling gaat uit (in hoofdstuk IX) van het beeld der maatschappelijke productie en de stroom van goederen en diensten zich verdelende over bedrijfskolommen en vloeiende door de bedrijfstakken; daarna (in hoofdstukken X en XI) volgt de behandeling van de theorie der vervangingswaarde, en de theorie van de oorzaken, die de hoogte van de waarde en de

prijzen bepalen. In hoofdstuk XII komt de gehele theorie van de kostprijs, verdeeld over de groepen van kostenelementen grond- en hulpstoffen, machines en werktuigen, gebouwen, menselijke arbeid, diensten van derden en belastingen. Daarbij sluit aan in 4 onderdelen de behandeling van het vraagstuk der verbijzondering van de kosten, waarbij over algemene en bijzondere kosten, directe en indirecte kosten, variabele en constante kosten, progressieve en degressieve kosten gesproken wordt. Ook prijsdiscriminatie en differentieële calculatie treden hierin op; evenals seizoenleegloop en conjuncturele onderbezetting.

In deze hoofdstukken (200 pagina's) geeft de auteur zijn volledige kostprijs-theorie. Hij geeft die tamelijk gedetailleerd. In dit omvangrijke deel komt weinig naar voren van de analyse der tegenstellingen tussen de sociale economie en de bedrijfshuishoudkunde. Het is in dit deel, dat ik de systematische behandeling mis van de tegenstellingen tussen enerzijds deze auteur, Limperg's discipel, en anderzijds zijn collegae, die met hem als tijdgenoten hetzelfde onderwijs volgden en dit - naar ervaring en inzicht - op geheel andere wijze uitwerkten. Ik kom hierop in een afzonderlijk punt terug, waarin ik mijn bezwaren tegen Kleerekoper's theorie kort wil releveren en tevens aangeven, waarom ik van oordeel ben, dat men diens opvatting niet als de enig-juiste weergave van Limperg's leerstellingen mag zien. Uiteraard staat het elke leerling vrij op eigen wijze en met motieven af te wijken van wat zijn leermeester doceerde; meer nog af te wijken van wat anderen uit de stellingen van de laatste hebben opgebouwd.

Met het dertiende hoofdstuk begint weer een tachtig bladzijden omspannende behandeling van tegenstellingen tussen sociaal-economische en bedrijfseconomische theorieën. Achtereenvolgens behandelt de schrijver:

1) de waarde in de sociaal-economische litteratuur, uitgaande van de controverse tussen de objectieve waardetheorie (de klassieken Smith, Ricardo) en de subjectieve waardeleer of grensnuttheorie van de Oostenrijkers: Menger, Böhm, Wieser. De vraag wordt behandeld of het grensnut gemeten kan worden en zo ja, of dat nut als maat voor enigerlei vorm van waarde kan dienen. Aangetoond wordt, dat de eerste vraag ontkennend te beantwoorden is, weshalve de Böhm'sche school - ook zelfs R. Kuiper - de sprong naar het geld moet doen. „Het waarde- en prijsverschijnsel is er één van grote gecompliceerdheid”, het heeft naast het economische vele andere aspecten (o.m. een psychologisch). De economie heeft echter alleen te maken met „economische aspecten”. „De nuttigheid der goederen is wel een voorwaarde voor het bestaan der goederen, echter nog geen maatstaf voor het meten van de waarde ervan”. „De kostprijs is een van de objectieve elementen, die een rol spelen in de werking van vraag en aanbod”. De „arbeidsgelei van Marx” wordt afgewezen. Böhm's „Wertgröße beliebig kauflicher Güter” komt ter sprake, met Böhm's „Substitutionsnutzen”, maar de grondslag van de waarde-grootte - de continuïteit in de maatschappelijke voortbrenging - wordt, naar de auteur aantoonde, door Böhm even gemakkelijk weer verlaten, als zij door hem zonder analyse naar voren komt.

Dit deel bespreekt ook uitgebreid des auteurs visie op de indifferentie-analyse, Edgeworth, Pareto, Hicks, von Stackelberg.

Afdeling A van hoofdstuk XIII acht ik één der meest interessante delen van het boek. Zij behandelt de „dageraad van de leer van de vervangingswaarde”. De auteur ziet die in de leer van de rente in de kostprijs (1912). Hij bespreekt de daaruit volgende controversen. O.m. de opvattingen van Simon en van Volmer.

In deze afdeling komen ook naar voren, wat Kleerekoper de „verwaterde kostprijsopvattingen” van Kimball, Clark, K. G. Simon noemt, benevens ook de vervangingswaardeleer van Schmidt. (De auteur sluit zich t.d. aan bij mijn vergelijkende analyse - uit 1931 - van de organische winstcalculatie naar Schmidt en naar Limperg).

Jammer is, dat de auteur in de lichtdoorbraak van deze dageraad niet opneemt, dat Limperg in de dagen tijdens en kort na de eerste wereldoorlog de „waarde van de dag” naar voren gebracht heeft als gegeven van het marktverkeer en als maatstaf voor kostprijsberekening, resultatenbepaling en beleidsvorming in tal van gevallen. Zou hij dat gedaan hebben, dan zou hij zijn standpunt t.a.v. de functie van de kostprijs hebben moeten verdedigen tegenover deze laatstgenoemde opvatting van Limperg. Daarmede zou hij tevens een oude controverse tussen hem en mij in klare behandeling hebben moeten stellen, in plaats van die met een grappige, maar weinig zeggende opmerking ter zijde te stellen.

Aan Harrison's standaardkostenleer wordt aandacht besteed en hoewel „daarin zeer treffende opmerkingen voorkomen”, komt de auteur - terecht - tot de conclusie, dat het ontbreken van een theoretische grondslag maakt, dat voor de economie bij Harrison niet veel te zoeken is.

Ik deel met Kleerekoper de verzuchting in § 347 over de volkomen negatie van Limperg's vervangingswaardeleer in de sociale economie. Vergeten wij echter niet, dat die pas in 1948, 1950 en 1951 en dan nog maar in ander verband, in de internationale litteratuur is verschenen. Dat men in Israël daar wel oren voor had (Kleerekoper vermeldt dit op pagina 386) heb ik zelf in 1952 bemerkt bij voordrachten voor de autoriteiten van de

publieke dienst aldaar, aan de Hebrew University en voor het Israëliësch Instituut van Accountants.

De afdelingen E en F van hoofdstuk XIII schetsen de verhouding tussen waarde, prijs en kosten in de sociaal-economische litteratuur. Adam Smith, Ricardo, Schumpeter, Carver, Gossen, Wieser, Marshall en van de laatste vooral de disutility-theorie, tot uiting komend in zijn „real cost of production”. De auteur toont aan, dat psychologische opofferingen voor de economische theorie niet relevant zijn. Ten aanzien van de bedrijfseconomische techniek der verbijzondering wordt nagegaan of daartoe grondslagen worden gevonden in de Angelsaksische, Franse, Duitse litteratuur; bij Meyers, Jones, Keynes, Jean Marchal, Erich Schneider. Meyers ziet, zoals de auteur zegt, geen „satisfactory principle on which oncosts, such as toolrooms, costs of organisation etc. may be allocated to several departments”. Schneider ziet alleen maar „Annahmen die logisch nicht begründet werden können”. Marchal ziet - ook t.a.v. dépenses d'intérêt général - „aucune difficulté majeure”, maar acht dat „attribution sera nécessairement entachée d'arbitraire”. Kleerekoper stelt hier tegenover de meetbaarheid van het functionele verband met het voorbeeld van de opslagcapaciteit van een grondstoffenmagazijn. Het moet mij van 't hart, dat - moge dit op Meyers terugslaan - de exactheid in Kleerekoper's voorbeeld aanwezig, geen weerlegging is van Marchal's opmerking over arbitraire elementen in de allocatie van indirecte kosten en directe kosten in de kostprijs. Ook de kritiek op Schneider lijkt mij niet geheel terecht. Mijns inziens slaat diens opmerking over „Gemeinkosten” meer op wat wij gemeenschappelijke kosten noemen dan op de problemen der verbijzondering.

Het komt mij voor, dat Kleerekoper had moeten concluderen, dat bij alle goede wil van de auteurs, uit hun behandeling blijkt, dat zij ter zake van de problemen der verbijzondering op onvoldoende wijze met de praktijk van fabricage of dienstverlening geconfronteerd zijn geweest.

Dit deel sluit af met een uitgebreide behandeling van het bekende strijdpunt over de betekenis van de marginale calculatie. Enkele opmerkingen hierover moge ik in de derde paragraaf van deze beoordeling plaatsen.

In het vierde deel treffen wij de mathematische en semi-mathematische problemen: de berekening van de elasticiteitscoëfficiënt - ook in vergelijking tot de sociaal-economische litteratuur - de indifferentie-curven en enkele wiskundige problemen van de kostprijs, welke eindigt met het geval, waarin integrale en marginale calculatie gelijke uitkomst geven.

3. Kleerekoper's theorie van de waarde en de kostprijs.

Het is dit deel van Kleerekoper's behandeling, waarin mijn bezwaren naar voren komen tegen dit werk, dat overigens vele te waarden beschouwingen geeft.

Mijn bezwaren tegen de theorie van Kleerekoper betreffen:

- a. zijn beperkte visie op de functie(s) van de kostprijs als instrument in de bewindvoering,
- b. zijn behandeling van het waardevraagstuk in het gegeven kader en de consequenties daarvan in calculatie en administratie,
- c. zijn behandeling van het vraagstuk van „constante kosten”,
- d. zijn opvatting van de verbijzondering (dit echter op een enkel punt).

Het is vooral op de drie eerstgenoemde punten, dat Limperg's theorie zeer bijzondere bijdragen tot de ontwikkeling der economische wetenschap gegeven heeft. Ik meen, dat zij in het boek niet in hunne consequenties naar voren komen.

Kleerekoper's waardedefinitie stelt (pag. 105), dat „waarde der goederen is, hun mogelijkheid om een prijs te bedingen”. Als synoniem van waarde wordt gesproken van „latente ruilcapaciteit”. Voorts zegt de auteur: „De prijs van een hoeveelheid goederen wordt gemeten, hetzij door de goederen in feite te ruilen, hetzij door de goederen economisch te bepalen en door vervolgens de prijs vast te stellen van een gelijke fysische hoeveelheid economisch gelijkelijk bepaalde goederen”. De prijs van de geruilde goederen geeft de waarde aan van de niet geruilde goederen.

Die economische bepaaldheid van goederen stelt de auteur afhankelijk van tijd en van plaats in geografische en functionele zin (positie in de goederenstroom).

Kleerekoper geeft n.m.m. geen Limpergiaanse, maar een Ricardiaanse definitie. Ook bepaalt hij - voor zoverre het de producten van de beschouwde bedrijfshuishouding aangaat - daarin *niet de vervangingswaarde*, maar de *opbrengstwaarde*. De economische bepaaldheid, waarin de waarde aan deze definitie voldoet, treedt pas op, wanneer de goederen zich in het moment der marktnegotiatie bevinden en drukt zich uit in de prijs, die door de aanbieder gevraagd wordt. Deze prijsstelling van de producent in de negotiatie geeft echter niet de waarde als kwantitatieve bepaling van de betekenis, welke goederen of diensten welke in regelmatige stroom worden voortgebracht, hebben voor de bezitter. Niettemin gaat het in het leerstuk der vervangingswaarde om die waarde van goederen en diensten.

Kleerekoper moet dit echter wel zo stellen, omdat hij niet erkent, dat de *aanvaarding van Limperg's leer der vervangingswaarde leiden moet tot het omstellen van de boekhoud-*

techniek ter zake van de goederenbeweging van het administreren naar uitgegeven prijzen tot een registreren van het mouvement der hoeveelheden naar hun respectieve vervangingswaarden. Men vergelijkte zijn kritiek - pag. 164 - op mijn desbetreffende standpunt, welke laatste ik bekend moge veronderstellen. „De techniek van het boekhouden te bepalen is een zaak van de boekhouder of van de accountant, niet van de econoom” aldus de auteur. Dit is een schijn-argument. Ook Kleerekoper weet, dat de accountant geen doorgeschoten superboekhouder is. Hij mag dit althans niet zijn - naar het oordeel, dat zich in deze zin reeds vormde toen ik meer dan veertig jaar geleden in het accountants-beroep trad. Des accountants functie is *toepassing van de bedrijfseconomie* en wie daarin bij de administratieve organisatie de consequenties niet aanwil of aan durft, schiet te kort. Bovendien is de boekhouding niet het apparaat van en voor de boekhouder, maar is, met het budget, een metingsinstrument ten behoeve van een economisch bedrijfsbestuur.

Kleerekoper's definitie, welke het gebruik der vervangingswaarde limiteert tot het moment van de ruil is in strijd met zijn uitgangspunt, zijnde het maatschappelijk verschijnsel van de continuïteit van de stroom van goederen en diensten. Zolang die stroom niet verbroken is, kan een goed ongeacht van het moment, waartoe het dient of de positie waarin het zich bevindt geen andere waarde hebben dan zijn technisch- en economisch-noodzakelijke of economisch onvermijdbare voortbrengingskosten. Dan komt men tot een geheel andere definitie dan die, welke deze auteur geeft. De waarde is dan de kwantitatieve voorstelling van de betekenis, welke een goed heeft voor het welvaartsstreven van de bezitter (uiteraard op bepaald moment en bepaalde plaats), maar ongeacht of het goed reeds in het moment van de ruil is ingetreden.

Kleerekoper stelt de kostprijs als *basis* voor het stellen van de *aanbiedingsprijs*. Hij beperkt de functie van de kostprijs tot dat doel. Is die kostprijs dan niet de waarde voor de producent ook voor de nog ten verkoop aan te bieden goederen? De kostprijs, die echter alleen som der vereiste offers is, kan niet tevens zijn het bedrag, dat de goederen als verkoopsprijs kunnen bedingen. Die identiteit geldt alleen in de groep van marginale bedrijven, die slechts hun rente verdienen.

Wat de waarde aangaat van voorradige grondstoffen, van voorraden van werkeenheden van machines en andere duurzame produktiemiddelen acht ik de definitie eveneens onbruikbaar. Immers de producent, welke deze goederen bezit, teneinde die in latere produktie te verwerken, ziet die goederen niet in de „mogelijkheid om daarvoor een prijs te bedingen”. De betekenis dier goederen in zijn welvaartsstreven ligt in hun deel uitmaken van een collectiviteit van technisch- en economisch kwalitatief en kwantitatief bepaalde massa's productiemiddelen, welke in de continuele stroom, waarin zij elders worden voortgebracht vervangbaar zijn. De consequentie zou dus moeten zijn - maar is het niet bij deze auteur - om het betrekkelijk deel der boekhouding van inkooprijzen-verantwoording op registratie in vervangingswaarde om te stellen.

Ik mis ook het scherp scheiden van het moment van inkoop en het moment van verbruik in de productie van de voorraadmassa's van grondstoffen of werkeenheden van machines etc.

De auteur ziet de *toepassing van de vervangingswaarde in het synchroniseren van inkoop en verkoop*. Deze uittaling maakt duidelijk, dat Kleerekoper de theorie van de vervangingswaarde ziet vanuit de groothandel - en typisch de stapel-artikelen - en niet vanuit het industriebedrijf. In die visie van het synchroniseren kunnen waarde en prijs tot bijna identieke begrippen worden en loopt het vraagstuk van financieren en verwerken te gemakkelijk over in dat van productie en afzet, welke elders in scherpe scheiding moeten gehouden worden. Dus benoemt de auteur het „fonds waardeverschillen” dan ook als „*prijsverschillenrekening*” (pag. 119). Misschien is het daaraan ook toe te schrijven, dat deze auteur de functie van de kostprijs ter *efficiëntiebewaking* slechts *secundaire* betekenis toekent: n.l. in dienstbaarheid tot de prijsstelling. Hij ziet niet, dat de kostprijs van het fabrieksproduct een, in organisch verband geordende, montage is van *deelkostprijzen* van naast er. na elkaar optredende bewerkingen van fabricage en administratie; planning inbegrepen.

In deze visie is het ook, dat Kleerekoper in kritiek op Simon pag 351/352 het onjuist acht, dat de kostprijs voor de waardering van voorraden gebruikt wordt. Hij acht dit met beroep op Limperg in 1912, zo algemeen bekend, dat hierop niet nader behoefte te worden ingegaan. Ik geloof niet, dat dit beroep terecht is, zeer zeker is het verouderd.

Een andere benadering van de kostprijsberekening door de auteur ligt mij beter, maar past niet in mijn bovenaangegeven indruk.

De auteur geeft, n.l. in § 138 een voorbeeld in algebraïsche opstelling van de kostprijsberekening naar de „voor dat product geldende technisch-economische bepaaldheid” (in casu der grondstoffen). De auteur laat daarin uitkomen, dat de verspilling geen deel van de kostprijs is. Hij rekent terecht het verbruik, dat plaats gehad heeft naar de vervaningswaarde van de dag der produktie.

De vraag is echter of hier niet tevens naar voren had moeten komen, dat het - als zodanig - weinig zin heeft om de efficiëntie per eenheid produkt te bepalen, wanneer de vereiste offers technisch-economisch gedetermineerd zijn. Efficiëntie-bewaking dient te ge-

schieden per centrum van verantwoordelijkheid. De weg daartoe leidt alleen over de calculatie per eenheid produkt, indien op onvoldoend uitgebalanceerde voorcalculatie gewerkt wordt.

Een tweede vraag, die hierbij naar voren komt is, waarom de auteur, de technisch-economische bepaaldheid der kosten van bewerking erkennende, die lijn niet consequent doortrekt t.a.v. de bewerkingsmachines (verbruik van werkeenheden) en terzake van de verbijzondering van de administratie- en bestuurskosten. Ik kom daar in 't vervolg op terug.

In § 153 stelt de auteur een theoretisch geval, waarbij zodanig op bestelling wordt gewerkt, dat het moment van verbruik der grondstof equivalent is samenvalt met het moment van afzet (een strak-verlopende produktie). De auteur stelt daarin, dat, wanneer met de historische waarde, 3 maanden her, wordt gerekend, een resultaat verkregen wordt, dat „op hetzelfde neerkomt als het resultaat verkregen bij toepassing der vervangingswaarde”, hoewel deze handelswijze „stellig onjuist” is. Uit een daaraan volgende schematisering blijkt, dat deze „gelijkheid van resultaat” bestaat in volkomen identieke debiteringen, die door een tijdsruimte van drie maanden gescheiden zijn. „De vertraging - aldus de auteur - toont ons de onjuistheid van de methode van de historische kostprijs” (die n.m.m. geen kostprijs is en dus niet door een adjectief daartoe worden kan).

Deze redenering is opzichzelf volkomen juist. Waartoe leidt zij echter en wat is de consequentie ervan, zoals zij hier gesteld wordt? De auteur verzwakt hierin het effect der theorie en nog meer het belang harer toepassing, omdat in het algemeen gesproken, het niet als een belangrijke verstoring van het beeld van het resultaat kan worden beschouwd, dat precies hetzelfde resultaat met drie maanden vertraging uit de rekening blijkt. Hoogstens geeft dat enige verschuiving in de verdeling van het resultaat over de jaren.

Indien de auteur nu maar de consequentie had getrokken van zijn beschouwing, dan waren we geweest waar we zijn willen. Dan zou echter ten eerste de vervangingswaarde-toepassing nadrukkelijk moeten zijn doorgetrokken ten aanzien van de waarde van de werkeenheden der duurzame produktiemiddelen, waarbij de vertragingstermijn vele jaren ompant. Voorts zou de auteur hebben kunnen aantonen, dat men zich bij het probleem van de toepassing der vervangingswaarde bij kostprijsberekening en winstcalculatie, weinig heeft aan te trekken van zodanige veranderingen in waarde, welke na korte tijd weer door tegengestelde fluctuaties gecompenseerd worden. Het probleem ligt in die waarde-stijgingen en dalingen, welke een structurele of conjuncturele oorsprong hebben en zich over een lange reeks van jaren voortzetten. Daarin leidt de onjuiste winstcalculatie óf tot overexpansie óf tot vermogensvertering. Deze laatste gedachte ligt zeker in des auteurs bedoeling. Zij komt echter niet voldoende op de betreffende punten naar voren.

Het kan niet des auteurs bedoeling zijn geweest om de leer der gecördineerde waardebegrippen niet toepasbaar te verklaren op duurzame produktiemiddelen, vanwege het ontbreken van administratieve data, waaruit die waarde met boekhouderse accuratesse kon worden afgelezen. Indien zulks niet des auteurs bedoeling is, dan had hij meer begrip moeten tonen voor het streven van hen, die getracht hebben door aanleunen tegen technische data - aangevuld met systematische herschattingen - tot oplossing te geraken van het in de waarde-schatting aanwezige „arbitraire” element.

De annuïteiten-afschrijving wordt door de auteur verworpen, §§ 169 en 170, zonder dat wordt bestreden, dat Limperg's beschouwen van de capaciteit als een twee-dimensionale grootte (kracht en tijd) in zijn consequentie de aanvaarding dier methode impliceert. De poging tot aanpassing der annuïteiten aan de waardeveranderingen der duurzame produktiemiddelen verwerpt auteur met beroep op het ontbreken van „annuale gelijkheid”, die - althans zijns inziens - in die term besloten ligt. De opmerking, pag 176, dat deze „gecompliceerde methode” met „hare suggestie van exactheid” een „indrukwekkende afschrijvingstabel oproept”, die (nl. gesuggereerde exactheid) niet „geheel gerechtvaardigd is”, geeft de gebruikers van dit leerboek een scheve voorstelling van de bedoeling van auteurs, die in de weg der annuïteiten-modificaties een werkhypothese zoeken om de vervangingswaarde in casu te benaderen. Misleidend voor deze studenten acht ik de opmerking op pag. 273, „dat niet valt in te zien, dat het toevallige jaar van een complex werkeenheden hun kosten *ceteris paribus* zou doen afwijken van die van complexen met een ander jaarnummer”. Des auteurs opmerking is dit temeer, omdat hij op pag. 176 zegt dat de „constante vervangingswaarde een hypothese is, waaraan zelden of nooit wordt voldaan” en hij „het aannemen van een dalende vervangingswaarde een wel reële veronderstelling” noemt.

Kleerekoper voelt het meest voor afschrijving van een vast percentage van de boekwaarde; vanwege de eenvoud voor de berekening. Daarmede is echter in feite de toepassing der vervangingswaarde op duurzame produktiemiddelen afgewezen om het de boekhouder niet te moeilijk te maken. De weg van de minste weerstand is daarmede gekozen. Voor wie de wiskundige afleidingen in dit boek kan volgen, zal de berekening van de gemodificeerde annuïteit niet bezwaarlijk zijn.

Het door auteur gekozen uitgangspunt van de technisch-economische bepaaldheid van de produktie wordt niet toegepast op de lonen. In § 235 noemt de auteur werkbriefjes van opzichters „volkomen betrouwbare gegevens om het loon, dat aan ieder produkt ten koste wordt gelegd” volkomen nauwkeurig te berekenen.

Dit vertrouwen kan ik niet delen, tenminste als het gaat om de kostprijs te berekenen en niet om gebrachte offers te verdelen.

De verbijzondering stelt Kleerekoper als het „afleiden van de kosten van een eenheid produkt uit de kosten van een veelheid produkten - een grotere collectiviteit van produkten”. Dit gegeven zijn van kosten in hun geheel stelt echter voorop, dat ook alle indirect gebrachte offers onder de bovengenoemde technisch-economische bepaaldheid vallen. Indien dit niet vaststaat zijn in totaal gegeven bedragen waarschijnlijk geen kosten; alleen maar offers.

De auteur handhaaft ook - en dat houdt m.i. verband met deze opvatting - het begrip „constante kosten” in de zin van de traditionele beschouwing. Hier had moeten blijken, waarom de auteur zich verzet tegen de opvatting, die meent, dat juist één der specifieke voordelen van Limperg's theorie van duurzame produktiemiddelen als voorraad van werkeenheden is, dat het begrip constante kosten in de theorie van de produktie en de kostprijs kan vervallen. Men komt in de consequentie van deze these van Limperg tot onmiddellijke scheiding van werkeenheden, welke direct of indirect (seizoenfluctuatie) als kosten zijn te beschouwen tegenover verliezen uit overcapaciteit; structureel of conjunctureel. Wel is waar wijkt auteur in de beschouwing, dat deze laatste verliezen zijn, niet af van zijn *ex-mede*-studenten, maar indien het totaal aan gebrachte offers verliezen kan bevatten, kan men dat totaal niet meer met de term „kosten” in Limpergiaanse zin aanduiden. Men spreke dan van constante offers. De auteur doet dat niet; ondanks dat hij wel het begrip van machine-uurtarief (waarde der vereiste werkeenheden incl. complementaire offers) invoert. Hij noemt dat tarief een combinatie van constante en variabele kosten. De wijze, waarop de auteur overcapaciteit uitschakelt is aangepast bij zijn handhaving van het d.z.z. bestreden begrip. Bij onderbezetting berekent hij de „totale constante kosten van de bestaande installatie als zijnde ondernemersverlies, waarvan in mindering worden gebracht de gespaarde kosten van een nieuwe installatie voor de huidige jaarproduktie”. Mij lijkt dit een zeer speculatieve rekenwijze, vooral als ik in aanmerking neem, dat daarbij naar boekwaarde wordt afgeschreven.

Veel aandacht wordt besteed aan de positiebepaling tegenover de marginalisten; Limperg's afscheidscollège en J. L. Mey's betreffende artikel komen ter sprake.

De plaatsruimte laat niet toe in te gaan op Kleerekoper's behandeling van de tegenstelling „gemiddelde kosten” (lees offers) tegenover marginale kosten, (Koopmans, Andriesen). Dit vraagstuk motiveert bredere behandeling dan hier mogelijk is. Ik mis in de vergelijking van Kleerekoper de analyse van de vraagstukken, waarin de marginale beschouwing wel zou opgaan, waardoor dan scherp gesteld blijkt, wanneer zij niet opgaat. Indien de auteur de begripsbepaling der technisch-economische bepaaldheid streng had doorgevoerd, zou hij de problemen van het *ex-ante* of *ex-post* calculeren van de geproduceerde waarde, principieel hebben kunnen scheiden van *ex-ante* of *ex-post* gemaakte rentabiliteitsberekeningen. Kleerekoper ware dan voor de problemen van produktie en prijsstelling gekomen tot een begrip „integrale kostprijs”, dat opgebouwd is uit de „technisch-economisch bepaalde offers” en zou voor de rentabiliteitsbecijferingen tot het begrip „doorsnee-offers” gekomen zijn. Het boek spreekt over gemiddelde kosten. De positiebepaling tegenover de marginalisten zou bij doorvoering van deze onderscheiding gewonnen hebben.

Omtrent des auteurs behandeling „gemiddelde kosten” en grenskosten kan ik helaas ook niet verder gaan dan aangeven, dat de „rationele produktielimiet” n.z.m. ligt op het punt, waar alle nuttig-aanwendbare werkeenheden worden verbruikt. Het is zeer de vraag of bij de practische vraagstukken deze grens nauwkeurig bepaalbaar zal blijken.

B. Hueting en A. Sanders: ORGANISATIE, ADMINISTRATIE EN CONTROLE VAN HYPOTHEEKBANKEN, 2e druk, Uitg. Muusses, Purmerend.

door Mr. P. C. Maan

Van dit werk, waarvan de eerste druk in 1935 verscheen, ligt thans de tweede druk voor ons. De tweede auteur heeft de verzorging van deze nieuwe druk niet mogen belevén. De herziening werd uitgevoerd door de Heren B. Hueting en W. van Bork, waarvan de laatste vóór het verschijnen van deze druk eveneens is heengegaan. De herziening betrof niet alleen een bijwerken van het boek tot het huidige tijdsbestek, doch ook een aanzienlijke verbetering in de systematiek.

De hoofdingeling van het werk is gelijk aan die in de vorige druk. Zij sluit aan bij de drie elementen, die in de titel van het werk zijn aangegeven.

Het eerste deel, handelend over de hypotheekbank en haar gespecialiseerde taak bij de kredietverlening, geeft allereerst algemene en bedrijfseconomische beschouwingen met betrekking tot het hypotheekwezen, die blijkens de inleiding van de hand zijn van Prof. Dr. P. L. van der Velden; vervolgens de organisatie van de hypotheekbanken, en de hoofdzaken van het hypotheekrecht.

In de algemene beschouwingen wordt ruime aandacht gegeven aan de hypotheek als zekerheid op de credietmarkt en die op de beleggingsmarkt, en de betekenis van de hypotheekbanken voor de hypotheekmarkt, vroeger en nu. Deze bedrijfstak heeft in de laatste tientallen jaren sterk in de branding gestaan. Het optreden van levensverzekering-maatschappijen, pensioenfondsen en andere institutionele beleggers als hypotheecaire credietgevers heeft het werkkterrein van de hypotheekbanken aanmerkelijk ingekrompen. Deze hebben zich verzet tegen deze concurrentie door een zeer sterke concentratie, zodat medio 1957 van de 31 werkzame, bij de Vereniging van Hypotheekbanken aangesloten banken er niet minder dan 21 waren samengebundeld in een drietal concerns. Ook in de passieve financiering, die voorheen geheel door uitgifte van pandbrieven geschiedde, kwam een belangrijke wijziging; een groot gedeelte van de vreemde middelen wordt thans aangetrokken als leningen op schuldbekentenis. Einde 1956 bedroegen de schuldbekentenissen reeds 37 % van het totaal der pandbrieven en deze leningen. De schrijver van dit gedeelte van het werk meent voorts, dat de suggesties die zijn gedaan, pandbrieven uit te geven met korte looptijd (5 jaar), ernstig dienen te worden overwogen, omdat aldus het risico van de spaarder, dat door een stijging van de algemene rentevoet de koers van de pandbrieven zal dalen, sterk wordt verminderd. Het is naar mijn mening zeer de vraag of dit middel om een deel van de besparingen naar de pandbrievenmarkt te leiden, voldoende tegenwicht kan vormen tegen de fiscale faciliteiten ten aanzien van pensioenverzekeringen, of tegen de vrees voor voortgaande geldontwaarding. Overigens zij gememoreerd, dat de hypotheekbanken er ondanks de concurrentie in geslaagd zijn, een zekere positie te handhaven: de omvang van de gezamenlijke portefeuille bedraagt weer (evenals in het topjaar 1931) ruim een milliard gulden, al mag men uiteraard uit de nominale gelijkheid geen gelijkheid in belang afleiden!

Het tweede deel van het werk geeft in een omvang van 60 pagina's een beschrijving van de administratie van een hypotheekbank, waarbij uiteraard de beschouwingen over de pandbrievenomloop en de hypotheecaire leningen het leeuwendeel vertegenwoordigen. Dit gedeelte van het werk wordt in de tekst, en in de bijlagen, met vele modellen toegelicht. De toegepaste methode van het „denken in journaalposten" zal het inzicht van menig studerende van dienst kunnen zijn. Schrijvers hebben afgezien van een beschouwing over de mechanisatie van de boekhouding, omdat door de doorschrijfmethode etc. geen principiële wijziging is gekomen in de door hen geschetste boekhoud-theoretische verantwoording (pag. 122).

In het derde deel wordt een uiteenzetting gegeven van de accountantscontrole bij hypotheekbanken. Schrijvers zien geen mogelijkheid van totalencontrole ten aanzien van de uitstaande pandbrieven en de couponverantwoording. Zij achten nummersgewijze controle en vastlegging door de accountant zowel van de pandbrieven als van de coupons noodzakelijk (pag. 142-144). De wenselijkheid van nummersgewijze vastlegging van de pandbrieven wordt door mij onderschreven, al komt het mij voor, dat theoretisch een serie-gewijze totaalcontrole verdedigbaar is. Het lijkt mij echter niet noodzakelijk, dat de accountant de couponverantwoording zelf nummersgewijze vastlegt. In dit opzicht lijkt mij een totaalcontrole een rationele controlemethode, wanneer althans aan bepaalde organisatorische voorwaarden is voldaan (b.v. binnenkomst slechts via een bankrelatie). Het ontgaat mij, dat op deze wijze het verband tussen hoofdsom en lasten geheel zou ontbreken (pag. 144).

Ten aanzien van de hypotheecaire geldleningen staan schrijvers (m.i. terecht) individuele vastlegging door de accountant voor, gepaard met een controle door middel van jaarlijkse saldo-biljetten.

Het is jammer, dat deze tweede druk niet op alle punten is bijgewerkt. De sedert de vorige druk naar voren gekomen passieve financieringswijze via de leningen op schuldbekentenis wordt wel in het algemene hoofdstuk, doch in de beide volgende niet vermeld. Op de modellen van kwartaalstaten en balansen (pag. 128 en 130) komt het hoofd Leningen op Schuldbekentenis niet voor. Ook van aangehaalde literatuur is niet steeds de laatste druk vermeld (Pag. 57 en 212).

De formulering is niet altijd scherp. Zo wordt op pag. 42 het begrip organisatie omschreven als het geheel van functies (organen), mede in hun onderling verband, dat noodzakelijk is om de hypotheekbank vorm te geven, in stand te houden en continu aan haar doel te doen beantwoorden. Men mist in deze omschrijving node het element, dat een organisatie is een complex van handelingen en middelen; men kan zich afvragen of de in het desbetreffende hoofdstuk omschreven onderwerpen zich wel alle laten indelen als „functie" of als „orgaan". Dit voorbeeld van onscherpe formulering zou met verschillende andere kunnen worden aangevuld.

Op pag. 49 komt de onjuiste mededeling voor, dat notering van pandbrieven ter beurze bij de Minister van Financiën moet worden aangevraagd. Ik veronderstel, dat deze een noterings-aanvraag wel zal doorzenden naar de Vereniging voor den Effectenhandel!

De enkele critische opmerkingen, die ik mij heb veroorloofd, mogen niets afdoen aan de

waardering die deze tweede druk verdient. Vele studerende en belangstellende zullen uit dit werk een behoorlijke kennis kunnen opdoen over het hypotheekbankbedrijf. Mijn opmerkingen zijn dan ook meer bedoeld als wenken voor een volgende druk, die het werk gaarne zij toegewenst.

Stichting voor Economisch Onderzoek der Universiteit van Amsterdam. ALGEMENE ASPECTEN VAN DE GROSSIERDERIJ IN NEDERLAND; DE GROSSIERS-FUNCTIE IN DE GROOTHANDEL II, Leiden 1957, 91 blz.

door Prof. Dr. F. L. van Muiswinkel

De Stichting voor Economisch Onderzoek der Universiteit van Amsterdam is in 1951 begonnen met het verzamelen van materiaal over de grossiersbedrijven, hun aantal, hun spreiding over Nederland en hun goederenassortimenten. De directe aanleiding tot de activiteit op dit terrein was o.m. het feit, dat in ruime kring twijfel heerst over de functie der grossierderij. Vrij algemeen verbreid is dan ook de mening, dat de grossierderij aan een steeds voortgaande uitschakeling — hetzij door de fabrikant, hetzij door de detaillist — onderhevig is.

Wil men de juistheid van dit soort opvattingen toetsen, dan dient men niet alleen te beschikken over een uitgebreid statistisch materiaal, doch zal men tevens een onderzoek moeten instellen naar de aard van de uitgeoefende functies. Eerst wanneer men over deze gegevens beschikt kan worden nagegaan, of er een causaal verband bestaat tussen mutaties in de aantallen grossierderijen en wijzigingen in de betekenis der functies.

Beschouwt men de hier besproken publicatie in het licht van onze voorafgaande opmerkingen, dan moet onmiddellijk worden geconstateerd, dat de Stichting voor Economisch Onderzoek opnieuw belangrijk werk heeft verricht. Dat dit baanbrekende werk niet op alle punten volledig is — en zulks geldt in het bijzonder van de statistische gegevens — mag aan de samenstellers van dit geschrift uiteraard niet als een gebrek aan zorgvuldigheid worden verweten. Men heeft vrijwel onontgonnen terrein in bewerking genomen en daarbij resultaten geboekt, die de bewondering zullen afdwingen van ieder, die zelf metterdaad aan soortgelijk speurwerk heeft deelgenomen.

De aard van de onderhavige publicatie brengt met zich mede, dat de recensent het gevaar loopt zich te verliezen in critiek op detailpunten. De inhoud van het geschrift moest immers, gegeven de opzet van het onderzoek, in hoofdzaak een commentaar zijn op cijfermateriaal, dat in appendices (I—X) is bijeengebracht. Wij willen bovengenoemde methode van recenseren niet toepassen, omdat daarbij het waardevolle van de inhoud op de achtergrond dreigt te geraken. Dit waardevolle nu ligt o.i. in de voortreffelijke wijze, waarop de kwantitatieve en de kwalitatieve hergroeperingsfuncties van verschillende grossierderijtypen zijn uiteengezet en geïllustreerd. De beschouwingen over vestigingsplaats, bevolkingsdichtheid en functiesamenvoegingen behoren naar onze mening tot het beste wat ooit over deze samenhangen is gepubliceerd en zullen t.z.t. bij voortgaande statistische waarneming en verwerking van geboorte- en sterftecijfers van de Nederlandse grossierderij van grote waarde blijken te zijn.

Voor zover wij bij de bestudering van deze publicatie bezwaren bij ons voelden opkomen, hadden deze bezwaren in hoofdzaak betrekking op de gevolgde systematiek bij de opzet van het geschrift. Stelt men namelijk de conclusies uit het onderzoek voorop (zie o.m. § 4, blz. 11—14), dan ontstaat het reële bezwaar, dat men begrippen en termen gebruikt, die eerst vele bladzijden nadien worden gedefinieerd en omschreven. De lezer moet het geschrift dan noodgedwongen sprongsgewijze doornemen om het betoog te kunnen volgen. Voorts kregen wij hier en daar de indruk, dat de achtereenvolgende hoofdstukken door verschillende personen zijn geschreven, tengevolge waarvan de aansluiting niet overal klopt.

Al met al hebben wij van de resultaten van dit onderzoek echter een zeer gunstige indruk gekregen. Het getuigt en van praktische en van wetenschappelijke zin bij hen, die aan deze arbeid deelnamen.